

6. Грабова, Н.М. Облік основних господарських операцій в бухгалтерських проводках: Для студ. вуз / Н.М. Грабова, Ю.Г. Кривоносос. — К.: А.С.К., 2006. — 416 с.
7. Білуха М. Т. Теорія бухгалтерського обліку / Білуха М. Т.: Підручник. — К., 2000. — 692 с.
8. Грачова Р.П. Енциклопедія бухгалтерського обліку. / Грачова Р.П. — К., 2004. — 830с.

УДК 658.971.878

ПІДПРИЄМСТВА ТОРГІВЛІ ЯК КАТАЛІЗАТОРИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Доктор економічних наук Бай С.І.,
кандидат економічних наук Мошек Г.Є.

В статті досліджується роль підприємства як каталізатора розвитку економіки країни, виявлені основні фактори, що впливають на розвиток існуючих підприємств торгівлі, їх конкурентоспроможність та вносяться пропозиції щодо активізації інноваційної поведінки господарюючих суб'єктів.

In the article the role of the enterprise as a catalyst for economic development is researched, the main factors influencing the development of the existing trading enterprises, their competitive strength are identified and proposals for enhancing the innovation behavior of economic agents are made.

Постановка проблеми. Ринок і держава як інструменти існування та розвитку виконують єдину функцію щодо забезпечення суспільного обміну речей та підтримки балансу, рівноваги, еквівалентності, взаємного задоволення та безконфліктності між витратами і результатами відтворювальних процесів. Коли йдеться про глобальну економіку, то за таких умов вкрай важливим є твердження А.А. Мазаракі щодо еволюційних функцій ринку, які обумовлюють: стресовий тиск на членів суспільства (ефект «перманентної катастрофи»), призначений стимулювати прогресивні ментальні та поведінкові самозбирання; підтримання найбільш ефективних новацій; інтенсифікацію процесів взаємоперетворення різних форм взаємодій, що збігається із загальним спрямуванням вектора прогресивної еволюції [7]. На думку М. Кастельса, глобальна економіка — це економіка, здатна працювати як єдина система у режимі реального часу у масштабах усєї планети, де ринкові економіки є доповненням держав і не працюють поза інституційним контекстом. При цьому люди все частіше організують свої сенси не навколо того, що вони роблять, а на основі своїх уявлень про те, ким вони є [4].

У дослідженнях провідних науковців справедливо вважається, що «економічне зростання не може бути надісланим «згори», як манна небесна, а може бути вирощеним «знизу», на підприємствах і в організаціях» [5]. З цих позицій зростання і вдосконалення національного господарства можливе лише за умови динамічного та ефективного розвитку торговельних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль підприємств у розвитку економіки країни, фактори, що впливають на розвиток і рівень конкурентоспроможності торговельних підприємств, а також інноваційні шляхи розвитку їх діяльності є предметом досліджень багатьох вчених-економістів та науковців. Зокрема, такі питання розглядаються в роботах іноземних науковців М. Портера та Дж. Хікса. Також велику увагу цій темі приділяють вітчизняні науковці та вчені ближнього зарубіжжя М. Войнаренко, С. Дубовський, Г. Клейнер, А. Мазаракі, Ю. Міхеєв, С. Соколенко, Г. Хасаєв.

Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних і практичних засад управління процесом підвищення ефективності функціонування підприємств торгівлі як каталізатора розвитку економіки України.

Виклад основного матеріалу досліджень. Особливості сучасних досліджень спровокували ситуацію, коли кожен з дослідників має своє бачення їх сутності, пред'являє свої очікування і «вимоги — дескриптивні та нормативні компоненти сприйняття та системного опису, які мають персоніфіковану інтерпретацію» [6]. Саме це спричинило виникнення індивідуального розуміння змісту внутрішнього наповнення та сутності в тому числі підприємств торгівлі — від обліку однієї функції до «множинності різноманітних внутрішніх структур, середовищ та процесів» [6]. Це не дозволяє виділити основні компоненти опису як принципово «статичних» та «кінетичних» особливостей змінювання параметрів підприємства, так і са-

мого функціонування підприємства «як цілого, а не якої-небудь підсистеми», не дозволяють отримувати однозначні результати відповідно до визначених релевантних висхідних даних.

Ще за часів Аристотеля було відомо, що тільки з мінової торгівлі розвинулось мистецтво наживати багатство. Тобто народження торгівлі справедливо пов'язується з народженням цивілізації. Вона виконує роль економічного двигуна для інших галузей, сприяє безперервності відтворювальних процесів, здійснює ринкове узгодження споживчого попиту і пропозиції, забезпечує ефективні господарські та міжрегіональні зв'язки.

Торгівля — це організований за принципами доцільності і господарності товарообмін між окремими членами світового господарства. Вона повинна привести у рівновагу потреби і запаси і сприяти розвитку виробництва і споживання об'єднаних ним членів світового господарства. Необхідно при цьому акцентувати увагу на тому, що розширення торгівлі саме по собі не передбачає обсягів зростання обсягів виробництва товарів та їх споживання. Її головне призначення, на думку Дж. Хікса, в такому перегрупуванні наявних ресурсів, при якому вони стають більш корисними, забезпечується зростання їх реальної цінності, відбувається розширення асортименту товарів поряд з розширенням можливостей їх споживання [11].

Отже, торгівля — елемент організації, яка має завдання щодо задоволення попиту, сприяння розвитку виробництва, і «без якої не може здійснюватися успішне зростання цивілізації» [7]. Саме тому, на думку Дж. Хікса, розвиток галузей відбувається тільки через розвиток існуючих підприємств торгівлі та завдяки збільшенню кількості підприємств, пов'язаних з нею [11], а економіка може бути конкурентоспроможною за умов ефективних та конкурентоспроможних торговельних підприємств. Проте перспективи розвитку внутрішньої торгівлі в Україні, які є результатом виконання головних положень Марракешської угоди та впливають із входження України до Світової організації торгівлі (СОТ), є поки що ілюзорними. Так з 1997 року галузь більше десяти років функціонувала на основі морально застарілої Концепції. Згідно з нею торгівля декларується як найважливіша сфера формування і стабілізації споживчого ринку. За галуззю закріплюється статус бути координуючою ланкою в системі міжгалузевих, регіональних та міжрегіональних зв'язків, дієвим механізмом задоволення соціальних потреб і недопущення соціальної напруженості в суспільстві. Однак сьогодні ринкові механізми взаємодії ланок єдиного циклу «дослідження — виробництво — торгівля — споживання» є неефективними. І, передусім, це пов'язано з тим, що торговельним підприємствам традиційно відводиться роль спостерігача, а не індикатора економічного розвитку. В той час для менеджменту торговельного підприємства не є виключною подією або надзвичайною вимогою забезпечення безумовного нарощування усіх внутрішньоорганізаційних процесів та компетенцій. Специфічні внутрішньо фірмові параметри здійснюють більший вплив на успіх підприємств, ніж галузеві характеристики. Підприємства, які обрали за генеральний пріоритет нарощування своїх можливостей та потенцій, досягають явних конкурентних переваг по відношенню до підприємств, що ігнорують такий підхід.

У Декларації тисячоліття — 2000 р., яка запропонувала для усіх країн-членів ООН забезпечити належне управління і системність торгівлі, Женевській декларації інформаційного суспільства — 2003 р.; Декларації ЮНКТАД XI — Дух Сан-Паулу (Конференція ООН з торгівлі та розвитку) наголошено на заохоченні економічного зростання за допомогою торгівлі, інвестицій, інновацій, які обумовлюють суттєві зміни у сфері вітчизняної внутрішньої торгівлі. Однак нині відсутня належна увага до торгівлі щодо закріплення її у статусі катализатора суспільного розвитку. У Декларації ЮНКТАД XI — Дух Сан-Паулу [Конференція Організації Об'єднаних Націй з торгівлі та розвитку, Сан-Паулу, 13-18 червня 2004 р., одинадцята сесія] актуалізовано зв'язок між торгівлею та розвитком загалом, ідентифіковано ключові фактори успішності, якими є «торгівля, інвестиції і потоки технологій», обґрунтовано склад факторів, що є рушійними силами розвитку світової економіки, а саме: інформацію, інновації, творчість і диверсифікацію, обґрунтовано механізм інтеграції економік країн з різним технологічним рівнем та конвергенції їх до світових товарних потоків.

Пожвавлення економічного розвитку, зростання конкурентоспроможності підприємств різної галузевої приналежності, регіонів та держави може здійснюватись за рахунок впровадження таких ринкових механізмів, що компенсують по можливості всю сукупність деструктивних процесів в економіці України. Саме для України, особливо в умовах зростаючої глобалізації та конкуренції, використання світового досвіду щодо створення територіально-галузевих та інтеграційних об'єднань — кластерів, які забезпечують комбінацію конкуренції та кооперації таким чином, що об'єднання в одних сферах допомагають успішно вести конкурентну боротьбу в інших, питання скорішого створення та сприяння ефективному розвитку кластерних об'єднань набувають особливої актуальності та мають безумовну перспективу, особ-

ливо в умовах змін, що відбуваються у світовій економіці, у якій на перший план виходить володіння та якісно нове використання інформації, інновацій та свідомої ініціативи.

Кластери — це географічно близькі групи взаємопов'язаних компаній та пов'язаних з ними організацій, асоційованих установ в окремій галузі, сфері що пов'язані спільними технологіями та навичками, характеризуються спільністю діяльності та які взаємодоповнюють один одного. [8]. Крім того, «...багато кластерів включають органи влади та інші установи — такі, як університети, центри стандартизації, торговельні асоціації, які забезпечують утворення, спеціалізоване перенавчання, інформацію, дослідження та технічну підтримку» [3], тобто представляють об'єднання підприємств, які тісно співробітничать із науковими установами та органами місцевої влади з метою підвищення конкурентоздатності власної продукції та економічного зростання регіону на засадах **територіально-галузевої добровільності** [3]. Кластери зазвичай дислокуються в регіонах, а іноді — в окремому місті, тобто існують в географічній зоні, де комунікації, логістика та людські ресурси є легкодоступними. «Без активних каналів, навіть критична маса відповідних фірм не є місцевим виробництвом або соціальною системою і, таким чином, не функціонує як кластер» [8]. Окремо можна зазначити, що кластери вважаються **географічно локалізованою** сукупністю виробничо-активних суб'єктів економічної діяльності з мотивованими та стійкими коопераційними відносинами [10], що направляють свою діяльність на виробництво продукції **світового рівня** [9].

Для України кластеризація не є чином надзвичайним при розбудові економіки та підтримки її на належному рівні в системі світових господарських відносин. В країні визначено організаційно-правові форми об'єднань підприємств та наявні передумови для формування нових виробничих систем (кластерів) в різних сферах господарської діяльності, проводяться дослідження і запроваджуються сучасні ефективні форми об'єднання суб'єктів господарювання. Основою кластерів стають:

- підприємства (організації), що спеціалізуються на профільних видах діяльності;
- підприємства, що постачають продукцію чи надають послуги для спеціалізованих підприємств;
- підприємства (організації), що обслуговують основні галузі господарства, а також інноваційну, транспортну, енергетичну, інженерну, промислову, природоохоронну та інформаційно-телекомунікаційну інфраструктуру;
- організації ринкової інфраструктури (аудиторські, консалтингові, кредитні, страхові та лізингові послуги, логістика, торгівля, операції з нерухомістю);
- науково-дослідні та освітні установи і організації;
- некомерційні та суспільні організації, об'єднання підприємців, торгово-промислові палати;
- організації інноваційної інфраструктури та підтримки малого та середнього підприємництва.

Можна виділити такі види кластерів, де підприємства торгівлі будуть відігравати ключову роль:

1. Виробничо-торговельні, тобто об'єднання підприємств, що здійснюють виробництво і реалізацію продукції (і супутніх послуг).
2. Інноваційно-технологічні кластери як об'єднання географічно локалізованих підприємств, що пов'язані виробничими зв'язками з метою створення інноваційної продукції та надання послуг суб'єктам інноваційної діяльності.
3. Транспортно-логістичні, які включають в себе комплекс інфраструктури і підприємств, які спеціалізуються на зберіганні, супроводженні і доставці вантажів.

Постановою Кабінету Міністрів України від 16 січня 2008 р. № 14 «Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України» передбачено, що на засадах кластеризації стає можливим оптимізація ресурсного потенціалу регіонів, забезпечення розвитку їх науково-технічного та інноваційного потенціалу, подолання депресивності територій, створення умов для формування в кожному регіоні високотехнологічного господарського комплексу, а структурно-інноваційне удосконалення виробництва повинне здійснюватися шляхом: розроблення нормативно-правових актів з питань створення та впровадження моделі кластерної організації [2].

Попри зростаючий інтерес до нових виробничих систем та здійснену низку заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності України та її окремих регіонів, створення кластерів характеризується доволі низькими темпами. При цьому виділяють наступні групи причини:

- відсутність достатньої інформаційної підтримки процесу створення та невеликий досвід функціонування кластерів в Україні;
- недостатня зацікавленість та/або обережність малих та середніх підприємств об'єднуватись у великі виробничі системи;
- зниження інвестиційної привабливості підприємств і, навіть, окремих галузей та регіонів.

Виконання Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2008-2012 роки [1] дасть змогу:

- оптимізувати систему державного регулювання діяльності технологічних парків у частині визначення їх як регіонально-галузевих інноваційних утворень;
- забезпечити розвиток мережі нових елементів інноваційної інфраструктури (інноваційних центрів, центрів трансферу технологій, наукових парків, регіональних інноваційних кластерів, інноваційних бізнес-інкубаторів, банків технологічної інформації тощо). Передбачається створити близько 335 таких елементів, завдяки чому буде створено понад 10 тис. нових робочих місць для висококваліфікованих фахівців;
- збільшити до 10 тис. одиниць кількість суб'єктів малого підприємництва, що реалізують інновації;
- підвищити не менш як на 5 відсотків інноваційну активність промислових підприємств;
- збільшити обсяги виробництва інноваційної продукції на 20 відсотків;
- залучити близько 7 млрд. гривень інвестицій для реалізації інноваційних проектів.

Для розв'язання проблем необхідно:

- прискорити створення інноваційних та регіональних промислових кластерів;
- кластерів, об'єднання малих та середніх підприємств у мережі, а також формування регіональних кластерів підприємств та інституцій;
- підвищити конкурентоспроможність підприємств, регіонів;
- забезпечити розвиток підприємницької та інституційної інфраструктури;
- прискорити розвиток інноваційного сектору економіки за рахунок розробки і впровадження інноваційних моделей розвитку;
- поліпшити інвестиційну привабливість регіонів розташування кластерів та забезпечити зростання залучення вітчизняних та іноземних інвестицій;
- посилити взаємопідтримку при укладанні міжнародних контрактів;
- підвищити ефективність системи підготовки кадрів для потреб економіки;
- забезпечити інформаційно-освітню діяльність в галузі кластерного розвитку.

Таким чином, створення кластерів сприятиме росту продуктивності та інноваційній активності підприємств, які входять до складу кластера, а також підвищенню інтенсивності розвитку малого і середнього підприємництва, активізації залучення інвестицій, забезпеченню прискореного соціально-економічного розвитку регіонів розміщення кластерів, що в кінцевому результаті дозволить збільшити кількість робочих місць, заробітну плату, та надходження до бюджетів усіх рівнів, підвищити стійкість та конкурентоспроможність підприємств.

Висновки:

- Переформатування економіки та її активного елемента — підприємства стає безумовним імперативом задля сприйняття світовим суспільством України як цивілізованої країни.
- Держава повинна підтримувати такі види економічної діяльності, що дозволяють економіці підтримувати високу конкурентоспроможність та підвищувати її рівень на світовому ринку шляхом реалізації своїх гео економічних та соціально-економічних пріоритетів.
- Традиційно пошук форм інвестиційної привабливості України ведеться переважно в галузях сфери матеріального виробництва, а сфера поки розглядається як другорядний об'єкт інвестування, тому ринкові механізми взаємодії ланок єдиного циклу «дослідження — виробництво — торгівля — споживання» є неефективними.

— Підприємства торгівлі при цьому повинні функціонувати згідно з принципами, що ґрунтуються на використанні принципово нових прогресивних технологій, організаційно-управлінських систем, де менеджмент як специфічна діяльність, що спрямована на узгодження усієї сукупності складових функціонування підприємства, повинен, у першу чергу, забезпечити узгодженість тих пріоритетів в діяльності, які у найбільшій мірі впливають на його стратегічні здобутки.

— Подальше збереження ситуації, що склалась, коли не забезпечується адекватна до потреб сьогодення активізація інноваційної поведінки господарюючих організацій та економіки загалом, буде призводити до істотного технологічного безальтернативного відставання України від розвинених країн світу.

— Зростання конкурентоспроможності підприємств різної галузевої приналежності, регіонів та держави може здійснюватись за рахунок впровадження таких ринкових механізмів, що компенсують по можливості всю сукупність деструктивних процесів в економіці України, а саме: кластерів, які є локалізованою територіально-виробничою формою інтеграції взаємодіючих суб'єктів господарювання, банківського, приватного сектору, освітніх закладів, органів влади та суміжних, допоміжних, конструкторських, інноваційних підприємств/організацій, об'єктів інфраструктури, що забезпечують виробництво конкурентоздатних товарів або послуг, мають погоджену стратегію розвитку, спрямовану на реалізацію інтересів кожного з учасників і території локалізації кластера, на якій вони перебувають, і що має істотну соціально-економічну значимість для регіону.

— Кластерна взаємодія буде забезпечувати зростання продуктивності; підвищену сприйнятливість до можливостей інновації та високої спеціалізації; розширений доступ до ринків збуту, спеціалізованим постачальникам, послугам, кваліфікованій робочій силі, технологічним знанням; підвищений рівень формування нових підприємств; більшу гнучкість та ефект великого масштабу спільної діяльності; колективну ефективність.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є розробка державної промислової та економічної політики щодо підтримки розвитку підприємств різної галузевої приналежності, зокрема торгівлі та підвищення їх рівня конкурентоспроможності завдяки впровадженню кластерних систем в економіці країни, оскільки сьогодні вони є найбільш ефективними виробничими системами.

Література:

1. Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2008-2012 роки» [Електронний ресурс] / Розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 червня 2007 р. N 381-р. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=381-2007-%F0>.
2. Про схвалення Концепції проекту Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2017 року [Електронний ресурс] / Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 липня 2008 р. N 947-р. — Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KR080947.html.
3. Войнаренко М.П. Механізми адаптації кластерних моделей до політико-економічних реалій України // Світовий та вітчизняний досвід запровадження нових виробничих систем (кластерів) для забезпечення економічного розвитку територій / Матеріали конференції 1-2 листопада 2001р. — Київ: Спілка економістів України, 2001. — С.25-33.
4. Дубовский С. Прогнозирование катастроф: (на примере циклов Н. Кондратьева) / С. Дубовский // *Общественные науки и современность*. — 1993. — № 5. — С.82-91.
5. Клейнер Г. Предприятие как фактор институциональной стабильности / Г.Б.Клейнер // *Проблемы теории и практики управления*. — 2001. — № 3. — С.108-112.
6. Клейнер Г. Эффективность мезоэкономических систем переходного периода / Г.Б.Клейнер // *Вестник ВГУ. — Серия «экономика и управление»*. — 2004. — № 2. — С.99-123.
7. Мазараки А.А. Торговля. Деньги. Менталитет: Монография / А.А. Мазараки. — К.: Книга, 2006. — 632с.
8. Портер М.Е. Конкуренция. — Москва: Издательский дом «Вильямс», 2005. — 608с.
9. Соколенко С. Промышленная и территориальная кластеризация как средство реструктуризации // *Социальные аспекты и финансирование индустриальной реструктуризации* / Материалы конференции 26-27 октября 2003 г. — М: Региональный форум, 2003. — С.24-28.
10. Хасаев Г.Р, Міхеев Ю.В. Кластери — сучасні інструменти підвищення конкурентоздатності регіону (через Партнерство до майбутнього). Частина 1 // *Компас промислової реструктуризації*. — 2003. — № 1. — С.1-13.
11. Хикс Дж. Теория экономической истории / Дж. Хикс; пер. с англ. [общ. ред. и вступ. ст. Р.М. Нуреева]. — М.: Журнал «Вопросы экономики», 2006. — 224с.